

קיצור דינים לשנת השמיטה לצרכן ולמשק הבית

מאת

הרב אליהו אריאל אדרי
רב שכונת חומת שמואל

ערה"ש תשס"ח

- דינים הנוהגים קודם שנת השמיטה.....עמוד 1
- צרכנות בשמיטה.....עמוד 2
- הטיפול בגינה בשנת השמיטה.....עמוד 4
- הטיפול בעציצים בשנת השמיטה.....עמוד 6
- דין ספיחין בגידולי גינה ועציץ.....עמוד 6
- קדושת שביעית בבית ובעציצים.....עמוד 7
- הפקר פירות שביעית.....עמוד 7
- קדושת פירות שביעית.....עמוד 7
- השמיטה במטבח ובמשק הבית.....עמוד 8

קיצור דינים לשנת השמיטה - לצרכן ולמשק הבית

"רצה הקב"ה שכמו שהאומה בכללה תעשה זכר בשביתת היום השביעי... ככה הארץ הנבחרת תעיד עליה בשמיטתה השנה השביעית... וכאילו הארץ ההיא למעלת קדושתה עם היותה בלתי מדברת, תעיד בפינה הזו מה שיעיד העם הישראלי בשבתותיהם" (רבנו יצחק אברבנאל).

ואף שלהלכה נפסק ששביעית בזמן הזה היא מדרבנן, מחיות הן את רוחנו כל המצוות התלויות בארץ לפי מה שעולה בדינו לקיימן וחביבות ויקרות הן לנו המצוות הללו וגנוזה בהן ציפייה עמוקה לזמן שבו ישוב להיות חיובן מהתורה.

מרבובות הן הלכות השמיטה ולא כל כך ידועות, לכן ערכתי לפניכם קיצור הלכות זה. יצוין כאן שגדולי הפוסקים הקלו לעיתים בהיתרים של שעת הדחק אך כל זה שייך רק לחקלאי המגדל שפרנסתו תלויה ביבולו, אך קיצור הלכות זה נועד לצרכן וכן לגידולים הגדלים בעציצים ובגינות נוי וכאן יש לעמוד על עיקר הדין ולא להזדקק להיתרים מופלגים.

עוד יצוין שמזה דורות נהגו גדולי ישראל המופקדים על הציבור לסדר את היתר מכירת הקרקעות בשמיטה, ואף שמשותקים אנו לקיים את מצוות השמיטה כמאמרה, עדיין נזקקים אנו בשנה זו להיתר המכירה. בתוך דברינו מובאת גם התייחסות להיתר המכירה לצרכן.

"שינון ההלכות בבירור והרחבה... מביאים את ההכרה והאהבה אל המצוות התלויות בארץ, אשר נשכחו שנות מאות רבות מכללות האומה ואור ד'... מופיע ומעורר את חשק שמירתם בכל פרטיהן" (הראי"ה קוק זצ"ל).

דינים הנוהגים קודם שנת השמיטה

א. אסור לנטוע אילנות מט"ז אב (וי"א מי"ז אב), וטעם הדבר הוא שעץ שנטעוהו עד תאריך זה נמנית לו שנה ראשונה משנות ערלה, ולאחר תאריך זה מונין לו משנת

השמיטה וכיוון שכן יאמרו שנטע עץ זה בשמיטה ולכן אסרו חכמים משום מראית העין לנטוע עצים לאחר תאריך זה.

ב. עבר ונטע עץ בתוך זמן זה - אם במזיד חייב לעקרו ובשוגג נחלקו אם צריך לעקרו והמקל יש לו על מי שיסמוך ופירות העץ מותרים אף אם לא עקרוהו.

ג. העברת עץ ממשתלה - לכתחילה עדיף לא לנטוע שום עץ לאחר התאריך הנ"ל ובשעת הצורך אם מעביר את העץ עם גוש עפר המאפשר לעץ לחיות תוך כדי העברתו עד שייקלט במקומו החדש מותר לנטעו עד כ"ט אלול.

ד. העברת עץ ממשתלה בתוך עציץ או בתוך שרוול פוליאתילן - אם העציץ נקוב דינו כדלעיל סעיף ג' ויש לשאול חכם לגבי גודלו וצורתו של הנקב. אך אם העציץ אינו נקוב מותר להעבירו עד כ"ט אב בלבד. ולכתחילה עדיף לא להעביר עץ באופן זה לאחר ט"ז אב.

ה. עצי סרק - יש מתירים לנטעם עד כ"ט אלול אמנם דעת מרן הרב קוק זצ"ל שמותר לנטעם עד ט"ו אלול בלבד.

ו. ירקות ותבלינים - לכתחילה אין לזרעם כלל קודם שנת השמיטה ובשעת הדחק ניתן להקל לזרעם עד כ"ו אלול (וי"א עד כ"ז אלול).

ז. שתילת ירקות ותבלינים בעציצים שאינם נקובים - מותרת עד כ"ו אלול ובשעת הדחק עד כ"ט אלול.

צרכנות בשמיטה

ח. המציאות הראויה לשנת השמיטה היא שהקרקע אינה נעבדת אלא שובתת, פרט למלאכה הנעשית לצורך קיומם של האילנות, הפירות הצומחים מאליהם מותרים באכילה אך קדושים בקדושת שביעית ואסורים בסחורה ואילו הירקות אסורים גם באכילה משום ספיחין. לאור זאת נשאלת השאלה כיצד מותרת צרכנות בשמיטה ומה נאכל בשנה השביעית. וידועים דברי הסמ"ע בחושן משפט סימן ס"ז סק"א שכתב שרק בשמיטה מהתורה מתקיים הפסוק "וצויתי את ברכתי" משא"כ בשמטה דרבנן וכיון שלהלכה שביעית בזה"ז דרבנן אין לנו לסמוך על הנס.

ט. להלן יפורטו סוגי הפירות והירקות המותרים לאכילה בשנת השמיטה, בכל סוג יש לדון משני פנים, האחד כשרותו של הפרי לאכילה מצד עצמו, דהיינו האם אסור

הוא באיסור ספיחין או קדוש בקדושת שביעית והשני האם חיזוק הצרכנות במינים אלו מחזק את אחיזתנו בארץ או מחלישה.

י. יבול שנה שישית - מדובר בירקות כגון תפוחי אדמה וכיו"ב שהם יבול שנה שישית ונשמרים באסמים, כמובן שכשרותם ברורה ואין בהם חשש.

יא. יבול נכרים מחוץ לארץ - מבחינת כשרות היבול ודאי שהם מותרים באכילה, אמנם תופעה זו של יבוא מוגבר בגלל שנת השמיטה גורמת להחלשת החקלאות היהודית ולפגיעה בפרנסת החקלאים ולכן אין לעודד צרכנות המתבססת על יבוא.

יב. יבול נכרים מארץ ישראל - להלכה, אין ביבול זה קדושה שביעית ולא איסור ספיחין ולכן מותר יבול זה באכילה. אמנם, הצרכנות המוגברת ביבולים אלו מחזקת את שונאינו מבין הגויים אשר בארץ, הן אלו המתגוררים ביש"ע והן אלו המתגוררים בשאר חבלי ארץ ישראל, והירא לנפשו יפרוש ויתרחק שלא לחזק בצרכנותו את שונאינו.

יג. מצעים מנותקים - המדובר בזריעה בתוך מצע אשר יריעת ניילון או כעין זה מנתקת אותו מן הקרקע ודינו כעציץ שאינו נקוב. הגידול נעשה בחממה שייתכן שדינה כבית שיש ספק האם נוהגת בו שביעית. אף על פי כן, גדולי הפוסקים התירו זאת רק בצירוף מכירת המצעים המנותקים לגוי. באופן זה היבול מותר והצרכן מפרנס את החקלאי היהודי אשר מגדל בשיטה זו.

יד. אוצר בית דין בפירות - נהגו להקל אם כי יש פקפוקים גם על היתר זה, היה ראוי למכור את הקרקע בנוסף, אך אין נוהגים כך וכבר נהגו גדולי ישראל לסמוך על אוצר בית דין. הפירות קדושים בקדושת שביעית.

טו. אוצר בית דין בירקות - לדעת הרמב"ם אסורים ירקות אלו באכילה משום ספיחים. ולדעת הרמב"ן והר"ש ועוד ראשונים מותרים הם, ורוב הפוסקים פסקו להקל.

טז. ערבה זרומית - לעניות דעתי אין היתר זה מרווח, אלא אם כן נמכרו הקרקעות לגוי.

יז. היתר המכירה - נתייסד על ידי גדולי חכמי הספרדים בארץ ישראל לפני מאות שנים ונתבסס ע"י מרן הרב קוק זצ"ל וע"י שאר גדולי ישראל אשר נשאו בעול הציבור. ובדורנו חיזקוהו רבותינו הגר"ע יוסף שליט"א והגר"א שפירא שליט"א. ההיתר הוא היתר של שעת הדחק לחקלאי אך לא לצרכן. אין חשש בגידולים אלו כלל ואינם אסורים באכילה משום שמור נעבד וספיחין וגם אינם קדושים בקדושת

שביעית. בזמננו אלו שלצערנו רבים אוכלים דווקא יכול של נכרים, האוכלים פירות וירקות של היתר המכירה מחזקים את החקלאות היהודית בארצנו. יח. סדר העדיפויות בקניית פירות וירקות בשנת השמיטה - כאמור לעיל סוגי היבולים הנ"ל מותרים באכילה מצד עצמם, אך יש לשקול את השיקול הנוסף של חיזוק החקלאות היהודית, של חיזוק שומרי השמיטה וחלילה חיזוק שונאינו. נראה שסדר העדיפויות הוא כזה:

1. אוצר בי"ד ומצעים מנותקים - לא משום שהם כשרים יותר אלא משום שבקנייתם יש חיזוק למגמה של שמירת שמיטה עם פחות הערמות. אך כנ"ל יש אוסרים אוצר בי"ד בירקות.
2. היתר מכירה, פירות שישית וערבה דרומית - בכולם יש חיזוק החקלאות היהודית, וכנ"ל כשרותם שווה (וייתכן שיש בה אף מעלה ביחס לכשרות אוצר בי"ד ומצעים מנותקים אך העדיפות לאוצר בי"ד ומצעים מנותקים היא בחיזוק החקלאים).
3. פירות נכרים למיניהם - בעידוד צרכנותם יש חששות רבים לחילול שם שמיים, לסיוע לאויבינו ולהחלשת החקלאות היהודית.

הטיפול בגינה בשנת השמיטה

יט. כללי המלאכות: "שדך לא תזרע, וכרמך לא תזמור, את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזיריך לא תבצור" המלאכות הנזכרות בפסוק נאסרו מן התורה ושאר עבודת הקרקע אסורה מדרבנן. אמנם פעמים שהותרו מלאכות דרבנן במצבים שונים ולכן יש פרטים רבים באיסור עבודת הקרקע והפרטים המעשיים יוזכרו לקמן. בגינות הנוי ניתן לקיים כהלכה את מצוות השמיטה בזמן הזה ואשרינו שזכינו לכך בצורת הבנייה בשכונתנו. כ. היתר מכירה בגינה - אין להשתמש בהיתר מכירה בגינה, במקרים מיוחדים יש לשאול שאלת חכם. כא. נטיעה - כל נטיעה, זריעה, שתילה וכיו"ב אסורים בשנת השמיטה.

כב. גיזום עצים ושיחים – אסור לחלוטין בשמיטה, וכשיש חשש לפגיעה משמעותית בעץ, יש לשאול שאלת חכם.

כג. גיזום עצים לצורך סכך – מותר, אך יש להיזהר שלא לגזום באופן מקצועי.

כד. גיזום גדר חיה – כאשר הגדר החיה דלילה והגיזום גורם לצמיחה, אסור לגזמה, וכאשר הגדר החיה מלאה וצפופה ניתן לגזום את הגדר, וטוב להחמיר.

כה. כיסוח דשא – אסור לכסח את הדשא בשנת השמיטה, אלא אם כן ההימנעות מהכיסוח עלולה לגרום לקלקול הדשא כך שלא יוכל להתחדש אחר שנת השמיטה בלא הוצאה מרובה ויש אומרים שבדשא מלא וצפוף, שמכסחו רק לשם תיקון צורת הדשא וייפוי, מותר.

כו. השקיה – ההשקיה אסורה בשביעית, אך התירו חכמים להשקות כאשר יש חשש שבלא ההשקיה ייגרם לעץ או לצמחייה נזק שלא יהיה ניתן לחדשו לאחר שנת השמיטה בלא הוצאה מרובה, קל וחומר שמותר להשקות כשיש חשש שהעץ או הצמחייה ימותו.

כז. תדירות ההשקיה – גם כשמשקה לצורך הגנה על הצמחים, ראוי למעט כפי האפשר בכמות ההשקיה.

כח. מערכת השקיה ממוחשבת – אם המערכת מופעלת עוד קודם שנת השמיטה, מותר להשתמש בלי שינוי, אם מפעיל את המערכת בשמיטה, צריך לדקדק שכמות המים תהיה מינימאלית.

כט. דישון וזיבול – דינם כהשקיה.

ל. ניכוש עשבים – אסור לנכש עשבים מהגינה אף אם אין כוונתו להועיל לגדילת הצמחים, אלא לייפות את הגינה. אם יש חשש שעשבי הבר יחנקו את הצמחים שבגינה מותר לנכש, ויש לשאול שאלת חכם אודות אופי הניכוש.

לא. קטיפת פרחי נוי – מותר לקטוף פרחי נוי כדי להשתמש בהם, אך אסור לקטפם כדי ליצור גל פריחה נוסף, יש לקטפם בצורה שאיננה מקצועית, דהיינו, גבוה יותר או נמוך יותר מהמקובל.

לב. הכשרת קרקע – אסור להכשיר שטח לגינה על ידי יישור הקרקע, פזור אדמה וכיו"ב, אך ניתן להכין תשתיות לבניין, כביש או מגרש משחקים ובלבד שיהא ניכר שאינו עושה לשם הכשרת השטח לגינה.

הטיפול בעציצים בשנת השמיטה

לג. עציצים שתחת כיפת השמיים – בחצר במרפסת שאינה מקורה, על אדן החלון וכיו"ב, דינם כקרקע, בין אם העציץ נקוב ובין אם אינו נקוב. דין עציצים אלו כגינה וכפי שהתבאר בסעיפים הקודמים.

לד. עציצים שחלקם בתוך הבית וחלקם מחוץ לבית – ובכלל זה כשחלק מנוף העציץ נמצא מחוץ לבית, דינם כגינה.

לה. עציצים בתוך הבית – נחלקו הדעות בעניין זה, לדעת הגר"ע יוסף שליט"א אין דיני השמיטה נוהגים בכל סוגי העציצים הגדלים בתוך הבית ורבים מגדולי הפוסקים חולקים, ולשיטתם יש בדבר חילוקים ושיטת פוסקים אלו תתבאר בסעיפים הבאים (ל"ו – ל"ט).

לו. עציץ שאינו נקוב הנמצא בבית – מותר להשקות, לזבלו וכד' וראוי להימנע מלזרוע בעציץ זה.

לז. עציץ נקוב בתוך הבית – דינו כגינה ויש בזה חילוקי דינים כדלקמן.

לח. עציץ נקוב בתוך הבית בקומה עליונה או בקומה ראשונה על עמודים – דינו כעציץ שאינו נקוב (הנזכר בסעיף ל"ו).

לט. עציץ נקוב בתוך בית בקומת קרקע – דינו כגינה, ואם שם תחתיו תחתית ממתכת, מזכוכית או מפלסטיק, דינו כעציץ שאינו נקוב, ויש אומרים שהתחתית צריכה להיות גם מתחת לנוף העציץ.

דין ספיחין בגידולי גינה ועציץ

מ. דין ספיחין – גידולי שביעית מותרים באכילה מהתורה, אלא שקדושים בקדושת שביעית. אך אסרו חכמים באכילה את הירקות וכן את הגידולים החד שנתיים, ואף על פי שצמחו מאליהם, וטעם הגזירה הוא משום שרבו עוברי העבירה, שזרעו שדותיהם בשביעית, ואמרו מאליהן צמחו.

מא. ספיחין בגינה – ירקות, תבלינים ושיחים חד שנתיים שצמחו מאליהם בשמיטה, אסורים באכילה משום ספיחין, קל וחומר אם נזרעו בשמיטה (יוצא דופן הוא הנזכר לעיל בסעיף ט"ו בירקות שנזרעו ונקלטו בשביעית, שנחלקו בזה הפוסקים).

מב. בגידולים הגדלים בבית – אין איסור ספיחין בכל המצבים.

מג. בעציצים – אין איסור ספיחין בכל סוגיהם.

קדושת שביעית בבית ובעציצים

מד. בעציץ שאינו נקוב הנמצא בבית – אין נוהגת קדושת שביעית.

מה. בעציץ נקוב הנמצא בבית – תלוי במחלוקת שהובאה לעיל בסעיף ל"ה.

מו. השכרת דירה למי שחשוד שאינו שומר שמיטה – על המשכיר להתנות עם השוכר

שלא יעבוד את האדמה באיסור. כשאין הדבר מתאפשר יש לשאול שאלת חכם.

מז. שמיטה בגינת הבית המשותף – גם בגינת הבית המשותף יש לשמור שמיטה,

כשאין הדבר מתאפשר חלילה יש לשאול שאלת חכם כיצד לנהוג.

הפקר פירות שביעית

מח. "והשביעית תשמטנה ונטשתה" מכאן שמצוות עשה להפקיר את היבול הקדוש

בקדושת שביעית. נחלקו הראשונים והאחרונים בשאלה אם פירות המופקרים

מאליהם או שיש צורך שיפקירם הבעלים. לדעת מרן הרב קוק זצ"ל ראוי להפקיר

את הפירות בפני שלושה אנשים.

מט. נעילת החצרות והגינות – לאור המתבאר בסעיף הקודם אין למנוע מהרוצה להיכנס

לרשותו על מנת לאוכל פירות שביעית את האפשרות להיכנס, אך במקום שיש

חשש לגנבות מותר לנעול שדהו וקל וחומר שמותר הדבר בעיירות הסמוכות לספר

כגון שכונתנו ת"ו. ראוי לתלות שלט לכתוב עליו שניתן לקחת מהפירות בתיאום

עם בעל הבית.

נ. אופן לקיטת הפירות – אין ללקוט פירות שביעית בכמות מסחרית אלא בכמות קטנה

כדרך שמביאים מן ההפקר.

קדושת פירות שביעית

נא. קדושת שביעית חלה על יבול השביעית ומכוחה קיימות מספר הלכות כפי שיפורט

לקמן. כאן יפורטו תחילה סוגי הגידולים שבהם נוהגת קדושת שביעית ולאחר מכן

הלכותיהם המיוחדות.

נב. המקרים השכיחים - ישנם מצבים רבים של יכול הקדוש בקדושת שביעית. אמנם לתושבי הערים המקרים השכיחים הם פירות אוצר בית דין וגידולים הגדלים בגינה הביתית ובהם נתמקד בהלכות הבאות.

נג. בפירות וירקות של גויים - אין קדושת שביעית.

נד. בפירות וירקות של היתר המכירה - אין דין קדושת שביעית.

נה. בראוי למאכל בהמה - אף כשאינו ראוי למאכל אדם וראוי למאכל בהמה נוהגת בו קדושת שביעית. ויש אומרים שבמקום שבו אין אוכל זה מיועד לבהמה, מה שאינו ראוי לאדם אין בו קדושת שביעית.

נו. קליפות - קליפות הראויות לאכילה קדושות בקדושת שביעית ושאינן ראויות לאכילה אינן קדושות בקדושת שביעית, ונחלקו הדעות בקליפות הדרים והמחמיר תע"ב.

נז. גרעינים - דינם כקליפות הנ"ל.

נח. דשא - כיון שעומד לנוי ולא למאכל בהמה אין בו קדושת שביעית.

נט. פרחים - אם מיועדים בעיקר לנוי אין בהם קדושת שביעית אף על פי שיש להם ריח, אם מיועדים לריח ראוי להחמיר לנהוג בהם קדושת שביעית.

ס. הדסים של מצווה - אין בהם קדושת שביעית.

סא. לולבים - אין בהם קדושת שביעית.

השמיטה במטבח ובמשק הבית

סב. עקרונות - ביבול הקדוש קדושת שביעית שהוזכר בסעיפים הקודמים, התירה התורה להשתמש, שנאמר "והייתה שבת הארץ לכם לאוכלה" ולא רק "לאוכלה" אלא לכל צורך שמקובל להשתמש ביבול זה, אך אסור להפסיד פירות שביעית ולקלקלם וכן אסור לשנות מצורת ההשתמשות הרגילה שלהם.

סג. מצוות אכילת פירות שביעית - נחלקו ראשונים האם יש מצוות עשה לאכול פירות שביעית ולדעת הרמב"ן (כפי שפירשו התשב"ץ ומרן הרב קוק זצ"ל) יש מצוות עשה לאוכלם.

סד. האכלת בהמה - פירות הראויים לבהמה מותר להאכיל מהם בהמות של ישראל, אך הראויים למאכל אדם אסור ליתנם בידיים לבהמה.

סז. האכלה לגוי - אסור להאכיל פירות הקדושים בקדושת שביעית לגוי. ואם יתארח אצלו גוי מותר.

סו. הבדלה על יין הקדוש בקדושת שביעית - מותר, אך לא יכבה את הנר ביין הנשפך מעבר לגדות הכוס כי מפסידו בזה מאכילה, וכן יזהר שהנשפך על גדותיו לא ילך לאיבוד.

סז. דרך אכילתם - יש להקפיד לאכול פירות שביעית בדרך אכילתם ולכן דבר שדרכו לאוכלו מבושל, כגון תפוחי אדמה, בוטנים וכיו"ב לא יאכלהו חי. דבר שדרכו לאכול חי או כבוש כגון מלפפון לא יאכלהו מבושל, ודבר שדרכו לאכול בין חי ובין מבושל אוכלו כדרכו.

סח. סחיטת פירות שביעית - אסור לסחוט גזר, תפוחים, תמרים וכיו"ב שאינו עיקר שימושם. מותר לסחוט זיתים וענבים, ורבים מתירים גם לסחוט פירות הדר.

סט. שאריות אוכל - אסור לקלקל פירות שביעית כל עוד שראויים למאכל אדם או למאכל בהמה כמבואר לעיל, וכן הדין בשאריות אוכל שעדיין ראויות לאכילה.

ע. כיצד יש לנהוג בשאריות אוכל - ראוי לייחד "פח שמיטה" מיוחד לשאריות אלו ולהכניס בכל יום את השאריות לפח השמיטה בשקית נפרדת ולאחר שנפסלו הפירות לאכילה זרקם לפח האשפה. יש מתירים לעטפם בשקית ניילון אטומה וקשיח ולזרקם ישירות לפח האשפה.

עא. גרעיני פירות - אם אינם ראויים לאכילה אין בהם קדושת שביעית וזו המציאות ברוב הגרעינים מלבד גרעיני מלון ואבטיח שיש להחמיר לנהוג בהם קדושת שביעית (המדובר באוצר בית דין לנוהגים לסמוך על אוצר בי"ד בירקות, אם אינו מאוצר בי"ד אסורים האבטיחים והמלונים באכילה משום ספיחין, ואם הם של גוי או מהיתר מכירה אין בהם קדושת שביעית).

עב. שאריות שבסירים ובצלחות - כאשר מדובר בכמויות קטנות שאין רגילים לשמרם בד"כ אלא לשטפם ולזרקם, מותר לעשות כן גם בשמיטה ואין צורך לנהוג בהם קדושת שביעית.

עג. תבלינים - נוהגת בהם קדושת שביעית ודינם כאוכלים. אם השתמשו בהם לבישול ופג טעמם ואינם ראויים לאכילה מותר לזרקם לפח.

